

**ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ**

**ON THE EFFECTIVENESS OF STATE POLICY
IN THE FIELD OF SOCIAL WELFARE OF THE POPULATION**

**Мозоль С.А., д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національна академія внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-2226-7908**

У статті окреслено питання ефективності державної політики у сфері соціального забезпечення населення.

Констатовано, що питання розробки та реалізації ефективної державної політики в гуманітарній сфері є актуальним для усіх країн, незалежно від їх «вагової категорії» на міжнародній арені. Інтерес до нього лише зростає, у зв'язку із посиленням протиріч у сучасному суспільстві на ґрунті етнічних, релігійних, соціальних і власне цивілізаційних розбіжностей між людьми. Від того, наскільки розвинутою буде держава у галузях науки, освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту населення, залежить її життєздатність, економічна конкурентоспроможність і геополітична впливовість. Адже саме ці галузі є осередком формування духовного «ядра» нації, її ментального коду, а отже, її внутрішньої сили і потенціалу суспільства для сталого розвитку.

Акцентовано увагу на тому, що у рамках реалізації проекту Ради Європи «Подальша підтримка розвитку соціальних прав людини в Україні» передбачається те, що Європейський Комітет соціальних прав називає повною зміною політико-соціальної платформи у державі. Повинно бути повністю змінено розуміння системи соціального забезпечення, необхідно змістити акцент із соціальних виплат на соціальні послуги. Наразі в українському законодавстві закріплено безліч соціальних виплат, які насправді не виконуються, що породжує лише проблеми у державі. Допомога має надаватися адресно особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, а не залежно від категорії, присвоєної особі. І основна частка такої допомоги, на думку керівників проекту, має збільшуватись, щоб її обсяг забезпечував нормальний рівень життя людини.

Ключові слова: соціальна сфера, гуманітарна політика, соціальна інформація, соціальне забезпечення, соціальні послуги, соціальний захист, інформаційні ресурси.

The article outlines the issue of the effectiveness of state policy in the field of social security of the population.

It was established that the issue of developing and implementing an effective state policy in the humanitarian sphere is relevant for all countries, regardless of their "weight category" in the international arena. Interest in it is only growing, in connection with the strengthening of contradictions in modern society on the basis of ethnic, religious, social and actually civilizational differences between people. Its viability, economic competitiveness and geopolitical influence depend on how developed the state will be in the fields of science, education, culture, health care, and social protection of the population. After all, these fields are the center of formation of the spiritual "core" of the nation, its mental code, and therefore, its internal strength and the potential of society for sustainable development.

Attention is focused on the fact that within the framework of the implementation of the Council of Europe project "Further support for the development of social human rights in Ukraine", what the European Committee of Social Rights calls a complete change of the political and social platform in the state is envisaged. The understanding of the social security system must be completely changed, the emphasis must be shifted from social payments to social services. Currently, many social benefits are enshrined in Ukrainian legislation, which are not actually implemented, which only creates problems in the state. Assistance should be provided to persons who are in difficult life circumstances, and not depending on the category assigned to the person. And the main share of such aid, according to the project managers, should increase so that its volume ensures a normal standard of living for a person.

Key words: social sphere, humanitarian policy, social information, social security, social services, social protection, information resources.

Питання розробки та реалізації ефективної державної політики в гуманітарній сфері є актуальним для усіх країн, незалежно від їх «вагової категорії» на міжнародній арені. Інтерес до нього лише зростає, у зв'язку із посиленням протиріч у сучасному суспільстві на ґрунті етнічних, релігійних, соціальних і власне цивілізаційних розбіжностей між людьми. Від того, наскільки розвинутою буде держава у галузях науки, освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту населення, залежить її життєздатність, економічна конкурентоспроможність і геополітична впливовість. Адже саме ці галузі є осередком формування духовного «ядра» нації, її ментального коду, а отже, її внутрішньої сили і потенціалу суспільства для сталого розвитку.

Дослідження основоположних засад ефективного адміністративно-правового забезпечення державної політики та відповідно її оптимізація за результатами таких наукових розвідок є для сучасної правничої науки України одним із пріоритетних завдань сьогодення, виходячи з необхідності концентрації інтелектуальних ресурсів та управлінських зусиль в складних для нашої країни умовах воєнного протистояння російській агресії. Гуманітарні ризики підсилюються характерним для цієї сфери рівнем латентності, й прояви гуманітарної небезпеки можуть

бути тривалий час не очевидними. Гуманітарна криза, як правило, є наслідком довготривалого ігнорування суспільством мовних, освітніх, наукових, культурних, релігійних, міжконфесійних чи етнічних проблем, такого важливого для формування національної ідентичності питання патріотичного виховання молоді та інших, дотичних до гуманітарної сфери, проблем [1].

Науковим опрацюванням питання правового регулювання функціонування інформаційних ресурсів у соціальній сфері займалися такі вчені як Г.О. Блінова, К.В. Дубич, О.О. Кочеміровська, І.Г. Оксьом, Г.П. Орел, О.М. Пищуліна та інші.

Метою статті є окреслення питання ефективності державної політики у сфері соціального забезпечення населення.

Конституція України як Основний Закон Української держави є фундаментом національної правової системи. Серцевину Конституції становлять статті, що визначають правовий статус громадян, і в тому числі, найбільш незахищених прошарків: пенсіонерів, інвалідів, багатодітних сімей та ін. Стежити за дотриманням цих прав, надавати допомогу зазначеним категоріям громадян у реалізації їхніх конституційних прав покликані соціальні працівники сфери соціального захисту населення.

Традиційно Конституція України вважається основою формою всіх галузей права і, зокрема, права соціального забезпечення. В ієрархії нормативних актів вона посідає особливе місце: вимагає, аби інші правові акти і міжнародні договори не суперечили її основним положенням. Норми Конституції України окреслили рамки державної соціальної політики, її пріоритети, визначили основні завдання держави в соціальній сфері, встановили обов'язки державних органів щодо людини, її соціального забезпечення й соціального захисту. Норми права соціального забезпечення передбачають коло осіб, які підлягають соціальному забезпеченню, органи, які зобов'язані надавати різні види матеріального забезпечення; джерела фінансування конкретних соціальних виплат; види та рівень соціального забезпечення; підстави надання забезпечення; процедуру звернення за реалізацією суб'єктивного права; ухвалення прийняття рішення; способи захисту порушеного права. У своїй сукупності вони забезпечують механізм реалізації та захисту конституційного права людини на соціальний захист.

У ст. 1 Конституції України закріплено, що країна є соціальною державою. Соціальна держава повинна створювати умови для забезпечення громадян роботою, перерозподіляти доходи через державний бюджет, забезпечувати людям прожитковий мінімум і сприяти збільшенню числа дрібних і середніх власників, охороняти найману працю, дбати про охорону здоров'я, науку, освіту, культуру, родину тощо. Покликання соціальної держави – забезпечення захисту прав і свобод громадян та гідного рівня життя. Окрім соціальної політики, така держава мусить провадити і соціально зорієнтовану економічну політику: створювати умови для конкуренції й економічної свободи, заохочувати індивідуальну ініціативу, стимулювати до зростання особистого благополуччя, тобто боротися не проти багатства, а проти злиднів шляхом взяття на себе обов'язку соціального захисту найбідніших груп населення [3].

У соціальній державі економічна і політична системи базуються на принципі консенсусу всіх політичних сил. Це держава, у якій людині гарантовано право свободи споживання і право свободи господарської діяльності, у якій чоловіки й жінки наділені всіма демократичними правами впливу на владу.

Одним з важливих напрямів державної політики у сфері соціального захисту населення є становлення державних стандартів і державних соціальних гарантій. Державні соціальні стандарти – це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій. Державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижче прожиткового мінімуму [1]. В соціальній державі враховуються інтереси усіх соціальних прошарків суспільства: працездатним людям надається можливість своєю працею забезпечити гідне життя собі і своїй родині, а непрацездатним особам держава забезпечує гарантований рівень життя шляхом виплати пенсій, допомог, надання інших видів соціального забезпечення.

Право соціального забезпечення має свою систему, під якою слід розуміти науково обґрунтований, об'єктивно існуючий зв'язок інститутів і норм, що складають самостійну галузь права. Система може бути виявлена і встановлена за різними критеріями: функціональним, інституціональним, суб'єктивним та ін. В основі класифікації норм права соціального забезпечення лежить їх поділ на норми загальної й особливої частин. До загальної частини галузі права соціального забезпечення належать норми,

що характеризують предмет, метод, завдання галузі. До Особливої частини права соціального забезпечення належать усі інші норми, що детально регламентують умови і порядок надання громадянам різних видів соціального забезпечення, їх розміри [4].

Система Особливої частини складна за своїм змістом. У своїй структурі вона має не лише правові інститути, а й підгалузі. Такими підгалузями є право загальнообов'язкового соціального страхування і право державної соціальної допомоги. Кожна з цих структурних частин має свою загальну частину, принципи. В той же час вони перебувають у зоні дії загальних положень цілої галузі права соціального забезпечення.

Військовий стан не став перешкодою для роботи Верховного Суду у цьому напрямі. Так, за період з 24 лютого по 4 серпня 2022 року Верховним Судом прийнято 8148 Постанов. Серед них привертає увагу рішення Великої Палати Верховного Суду (далі ВПВС) щодо порядку відшкодування моральної шкоди, у зв'язку зі смертю близької особи в наслідок збройної агресії рф [2]. Велика Палата не погодилась з позицією КЦС, що моральна шкода, завдана внаслідок збройної агресією рф має бути компенсована Україною внаслідок невиконання державною позитивного матеріального обов'язку забезпечити право на життя особи, гарантоване статтею 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. ВПВС сформувала зручний опис всіх етапів збройної агресії рф, міжнародних актів щодо засудження агресії та специфічних НПА, що можуть бути корисними в правозастосовній практиці. ВПВС розмежувала обставини, за яких відповідальність несе рф, а за яких компенсувати моральну шкоду може Україна в межах ст. 2 Конвенції [1].

Заслугує на увагу міжнародний рівень правового регулювання публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення. Так, Європейською хартією місцевого самоврядування передбачено, що повноваження, якими наділяються органи місцевого самоврядування, мають бути повними і виключними, вони не можуть скасовуватися чи обмежуватися іншим, центральним або регіональним органом, якщо вказане не передбачено законом (ст. 4). Крім того, органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, якого не вилучено зі сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручено жодному іншому органу.

Окремого розгляду потребує питання реалізації права громадянина звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій. Такою міжнародною судовою установою є Європейський суд з прав людини, практика якого застосовується судами на рівні з принципом верховенства права. Відповідно до пп. 76–78 рішення по справі «GRUDIC v. SERBIA» від 17.04.2012 р. № 31925/08, невплата заборгованості із пенсії особі, якої було призначено особі державою раніше, є втручанням в право мирного користування майном. Таке втручання суперечить Статті 1 Протоколу 1 Європейської конвенції з прав людини. Позбавлення громадян похилого віку пенсії, яка є основним джерелом для існування, не виправдовує жодний суспільний інтерес за обставин даної справи. Отже, держава є зобов'язаною гарантувати право громадянина на одержання призначеної йому пенсії незалежно від того, де проживає особа, якій призначено пенсію [5].

Підсумовуючи наші міркування щодо адміністративно-правового забезпечення соціального захисту населення, відзначимо: правові засади публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення є сукупністю правових норм, що знаходять своє вираження у системі нормативно-правових актів різної юридичної сили та регламентують здійснення публічного адміністрування у сфері соціального

захисту населення. Правові засади публічного адміністрування у сфері соціального захисту визначено як на національному, так і на міжнародному рівні у відповідних джерелах права. Разом із тим, аналіз норм чинного законодавства та наукового правового дискурсу дає змогу констатувати, що суб'єкти публічного адміністрування повинні дотримуватися міжнародних стандартів під час впорядкування суспільних відносин у сфері соціального забезпечення населення.

Правовими засадами публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення є:

1) національні правові засади, які включають сукупність правових норм, що містяться у Конституції України, законах України, підзаконних нормативно-правових актах; вони регулюють якісно-змістовні характеристики сфери соціального забезпечення населення та діяльність суб'єктів публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення;

2) міжнародні правові засади як сукупність норм, що представлені в міжнародних договорах, актах «м'якого права» та регулюють якісно-змістовні характеристики сфери соціального забезпечення населення й діяльність суб'єктів публічного адміністрування у сфері соціального захисту населення [1].

Позитивною тенденцією в системній роботі з удосконалення нормативно-правового забезпечення соціального захисту населення в Україні є те, що Комітетом Верховної Ради з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів розпочато роботу щодо розробки проекту Соціального кодексу України. Кодекс міститиме алгоритм реалізації соціальних прав та гарантій людини та громадянина, зокрема, на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї, а також механізм соціального захисту громадян, які потрапили у складні життєві обставини. На базі комітету створено робочу групу. У роботі над документом, з-поміж іншого, вивчатимуться міжнародні та європейські соціальні стандарти, у тому числі стандарти права на гідний рівень життя, стандарти соціального та пенсійного забезпечення.

В Україні вже кілька років триває обговорення питання об'єктивної обмеженості державного бюджету для вико-

нання історично та політично створених норм законодавства щодо соціального забезпечення тієї чи іншої категорії громадян. Водночас законотворча практика цивілізованих країн свідчить, що соціальна політика держав має розроблятися з урахуванням їхньої фінансової спроможності та згоди суспільств фінансувати окремі категорії населення відповідно до обставин, що виникають.

У рамках реалізації проекту Ради Європи «Подальша підтримка розвитку соціальних прав людини в Україні» передбачається те, що Європейський Комітет соціальних прав називає повною зміною політико-соціальної платформи у державі. Повинно бути повністю змінено розуміння системи соціального забезпечення, необхідно змістити акцент із соціальних виплат на соціальні послуги. Наразі в українському законодавстві закріплено безліч соціальних виплат, які насправді не виконуються, що породжує лише проблеми у державі. Допомога має надаватися адресно особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, а не залежно від категорії, присвоєній особі. І основна частка такої допомоги, на думку керівників проекту, має збільшуватись, щоб її обсяг забезпечував нормальний рівень життя людини.

Отже, можемо констатувати про відсутність системного підходу до правового регулювання функціонування інформаційних ресурсів та використання інформаційних технологій у соціальній сфері [6, с. 138]; відсутність системного правового регулювання використання інституціями соціального захисту у соціальній сфері переважної більшості інформаційних технологій; відсутності механізмів зворотного зв'язку із громадянами щодо якості цих ресурсів та інформаційним їх наповненням; неурегульованості порядку здійснення моніторингу інформації щодо надання соціальних послуг; недостатній рівень інформаційної взаємодії органів публічної влади у соціальній сфері; не відповідність міжнародним стандартам захисту персональних даних та прозорості органів публічної влади у сфері захисту соціальних прав громадян. Ці питання є перспективним напрямком подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сидорова Е.О. Організаційно-правові засади розвитку державної політики України в гуманітарній сфері : навч. посіб. / Е.О. Сидорова, В.В. Шаблюстий, М.П. Юніна; ред. О.С. Юнін. Дніпро: Арт-Прес, 2023. 264 с.
2. Постанова ВПВС від 12 травня 2022 року у справі № 635/6172/17, провадження № 14-167цс20. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/104728593?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01
3. Чалик В.Р. Інформаційні правовідносини у сфері реалізації та захисту соціальних прав громадян. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 9. 2022. С. 612-616. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/150>
4. Чалик В.Р. Правові підстави функціонування інформаційних ресурсів у сфері соціального захисту населення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 4. 2022. С. 115-123.
5. Чалик В.Р. Єдина інформаційна система соціальної сфери: правове регулювання функціонування та перспективи удосконалення. *Право і суспільство*. № 6. 2022. С. 178-186.
6. Блінова Г.О., Чалик В.Р. Механізм адміністративно-правового регулювання використання інформаційних технологій у соціальній сфері. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. №3, 2023. С. 130-139.